

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Από την προηγούμενη, πρώτη, έκδοση του παρόντος έργου για το Γενικό Ενοχικό Δίκαιο (1999) πέρασαν δεκαέξι ολόκληρα χρόνια, κατά τη διαδρομή των οποίων μεσολάβησαν σημαντικά γεγονότα που επηρέασαν αποφασιστικά την οικονομική και την κοινωνική ζωή της χώρας: Η Ελλάδα έγινε δεκτή στην Ευρωζώνη και υιοθέτησε το ενιαίο επίσημο νόμισμά της, το ευρώ· διεξήγαγε με επιτυχία τους πανάκριβους Ολυμπιακούς Αγώνες 2004, στους οποίους συμμετείχαν 202 χώρες της Υφηλίου με 10.625 αθλητές· η εισροή στη χώρα μας μεγάλων χρηματικών ποσών μέσω των ΜΟΠ (Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων) και του ΕΣΠΑ (Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς), που είχαν ως στόχο τη βελτίωση των κοινωνικοοικονομικών διαρθρώσεων στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της Κοινότητας και την ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας, αντιστοίχως, δημιούργησε σε πολλούς Έλληνες την απατηλή αίσθηση μιας οικονομικής ευρωστίας και τους παρέσυρε σε υπέρμετρες δαπάνες· λόγω των δανείων, που συνήψε η χώρα μας για την αντιμετώπιση των συνεχώς αυξανόμενων δαπανών του Κράτους, το δημόσιο χρέος ανήλθε το έτος 2014 στο 176% του ΑΕΠ και αριθμητικά στο ποσό των 315,5 δις ευρώ· νομοτελειακή εξέλιξη όλων αυτών ήταν η προσφυγή της Ελλάδας στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η υπογραφή των γνωστών Μνημονίων με ό,τι αυτά συνεπάγονται για την οικονομία της χώρας και την κοινωνική συνοχή.

Αυτή η οικονομική και κοινωνική κρίση που μαστίζει σήμερα τη χώρα μας φυσικό είναι να επηρεάζει, εκτός των άλλων, και την ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων του Ενοχικού Δικαίου, αφού αυτό αποτελεί το δίκαιο της καθημερινής ζωής των πολιτών, το δίκαιο των μικρών και των μεγάλων συναλλαγών: από τις μισθώσεις ακινήτων (αστικές ή εμπορικές), τα τραπεζικά δάνεια, μέχρι τις συμβάσεις μεταξύ μεγάλων επιχειρήσεων.

Για παράδειγμα, ενώ η αρχή της υποχρεωτικότητας των συμφωνιών (*pacta sunt servanda*) αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη «δόγματα» του Ενοχικού Δικαίου, διότι με αυτή ενισχύεται η συναλλακτική πίστη και διασφαλίζεται η σταθερότητα των συναλλαγών, η σοβούσα οικονομική κρίση καθιστά αναγκαία τη συναινετική ή δικαστική αναπροσαρμογή των συμβατικών παροχών που συμφωνήθηκαν «σε άλλους καιρούς», δηλαδή υπό διαφορετικά οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα.

Πρόλογος

Κατά την προετοιμασία της παρούσας έκδοσης με βοήθησαν οι παλαιοί μαθητές μου *Γιώτα Ευστρατίου* και *Σωτήρης Ιωακείμιδης*, Δικηγόροι και Δ.Ν., που συγκέντρωσαν με επιμέλεια τη βιβλιογραφία και τη νομολογία· οι γραμματείς του γραφείου μου *Άννα Χαλούλα* και *Παρασκευή Σιδέρη*, που επιμελήθηκαν τη μεταφορά των χειρογράφων μου στον ηλεκτρονικό υπολογιστή· η συνεργάτις μου *Μαρία Κακαβιά*, Δικηγόρος, που συνέταξε τα ευρετήρια και ανέλαβε τον κόπο της διόρθωσης των δοκιμίων· και η *Ελένη Αντωνάκου*, ασκούμενη Δικηγόρος, που βοήθησε επίσης στη διόρθωση των τυπογραφικών. Στην άρτια και καλαίσθητη εμφάνιση του βιβλίου συνέβαλαν ο *Πάνος Ν. Σάκκουλας* από τον εκδοτικό οίκο «Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας Α.Ε.» με το επιτελείο του και ειδικότερα τη *Διαμάντω Χαλβατζόγλου*, που είχε την ευθύνη της φωτοστοιχειοθεσίας, και τη *Χάρι Νικολοπούλου*, που σχεδίασε το εξώφυλλο. Όλους αυτούς τους συνεργάτες και φίλους αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά και από τη θέση αυτή.

Αθήνα, Απρίλιος 2015

Απόστολος Σ. Γεωργιάδης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ

§ 1. Έννοια και σημασία του ενοχικού δικαίου

Βιβλιογραφία: *Αρνόκουρος*, Ευρωπαϊκός Αστικός κώδικας- Όραμα, μέθοδος και εξελίξεις, ΧρΙΔ 1, 491· *Γεωργιάδης*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4η έκδ. 2012· *ο ίδιος*, Νέες μορφές συμβάσεων, 6η έκδ. 2015· *ο ίδιος*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγωγή στο Ενοχικό Δίκαιο· *ο ίδιος*, Προς έναν κοινό Ευρωπαϊκό Αστικό Κώδικα: Ουτοπία ή πιθανότητα;, Αρμ 62, 1153· *ο ίδιος*, Η εναρμόνιση του ιδιωτικού δικαίου στην Ευρώπη, ΝοΒ 42, 321· *Καραμπατζός*, Το σχέδιο ενός Ευρωπαϊκού Αστικού Κώδικα: πολλών δ' ανθρώπων ίδεν άστυα και νόον έγνω, ΕφΑΔ 1, 456· *Μαριδάκης*, Τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ελληνικής κωδικοποιήσεως, Ανάτυπο από τα πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, 1947· *Σταθόπουλος/Χιωτέλλης/Αυγουστιανάκης*, Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο Ι, 1995· *Φραγκίστας*, ΕρμΑΚ, Γενική Εισαγωγή στο Ενοχικό Δίκαιο.

Διάγραμμα

I. Έννοια και περιεχόμενο.....	1-9
1. Έννοια	1-4
2. Περιεχόμενο.....	5-9
II. Σπουδαιότητα.....	10-18
1. Για τη συναλλακτική και την οικονομική ζωή	10-13
2. Για τους άλλους κλάδους του δικαίου	14-18
III. Χαρακτηριστικά	19-33
1. Η δυναμικότητα.....	19-20
2. Η ενδοτικότητα	21-22
3. Η διεθνοποίηση	23-27
4. Η εναρμόνιση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	28-33
IV. Πηγές.....	34-36
1. Ο Αστικός Κώδικας.....	34
2. Ειδικοί νόμοι	35
3. Έθιμο	36
V. Καταγωγή των διατάξεων του ΑΚ και επίδραση ξένων κωδικοποιήσεων	37-38
1. Καταγωγή και επιδράσεις.....	37
2. Καινοτομίες του ελληνικού Αστικού Κώδικα.....	38

I. Έννοια και περιεχόμενο

1. Έννοια

- 1 Ο καθένας γνωρίζει ότι καταρτίζει μια σύμβαση όταν λ.χ. αγοράζει ένα αυτοκίνητο, εκμισθώνει το διαμέρισμά του, προσλαμβάνει κάποιον υπάλληλο στην επιχείρησή του ή παίρνει δάνειο από μια Τράπεζα. Από κάθε σύμβαση πηγάζουν μια ή περισσότερες έννομες σχέσεις, δυνάμει των οποίων ο ένας συμβαλλόμενος (δανειστής) δικαιούται να απαιτήσει από τον άλλον (οφειλέτη) ορισμένη παροχή (πράξη ή παράλειψη) και αντιστοίχως ο δεύτερος (οφειλέτης) υποχρεούται απέναντι στον πρώτο (δανειστή) σε ορισμένη παροχή¹. Για παράδειγμα, από τη σύμβαση της πώλησης πράγματος γεννάται η υποχρέωση του πωλητή να μεταβιβάσει την κυριότητα του πωληθέντος πράγματος και να το παραδώσει στον αγοραστή και αντιστοίχως η υποχρέωση του αγοραστή να καταβάλει το τίμημα (ΑΚ 513). Από τη σύμβαση μίσθωσης πράγματος ο εκμισθωτής υποχρεούται να παραχωρήσει στον μισθωτή τη χρήση του πράγματος για όσο χρόνο διαρκεί η σύμβαση και ο μισθωτής να καταβάλλει το συμφωνημένο μίσθωμα (ΑΚ 574). Από τη σύμβαση εργασίας ο εργαζόμενος υποχρεούται να παρέχει για ορισμένο ή αόριστο χρόνο την εργασία του στον εργοδότη και αυτός να καταβάλλει τον συμφωνημένο μισθό (ΑΚ 648). Από τη σύμβαση υπόσχεσης παροχής δανείου ο δανειοδότης (συνήθως Τράπεζα) υποχρεούται να θέσει στη διάθεση του δανειολήπτη το συμφωνηθέν ποσό· από δε την καταβολή του ποσού (δανείσματος) ο δανειολήπτης έχει υποχρέωση να το αποδώσει -συνήθως εντόκως- κατά τον συμφωνηθέντα χρόνο (ΑΚ 806-807).
- 2 Τέτοιες έννομες σχέσεις πηγάζουν όμως όχι μόνον από σύμβαση αλλά και απευθείας από τον νόμο. Για παράδειγμα, αν ο Α ζημιώσει τον Β παρανόμως και υπαιτίως (τον τραυματίσει, κλέψει κλπ.), υποχρεούται να τον αποζημιώσει (ΑΚ 914)· εάν ο Γ γίνει πλουσιότερος από την περιουσία του Δ χωρίς νόμιμη αιτία (λ.χ. οι εργάτες έχτισαν το σπίτι του Γ χρησιμοποιώντας κατά λάθος τα υλικά του Δ), υποχρεούται να του αποδώσει τον πλούτισμό (ΑΚ 904).
- 3 Για αυτές τις έννομες σχέσεις ο νόμος χρησιμοποιεί τον όρο «ενοχή», έναν όρο που δεν έχει όμως καμία σχέση με ηθική αποδοκιμασία, όπως στο ποινικό δίκαιο, αλλά με την έννοια της υποχρέωσης ή οφειλής, της obligatio του ρωμαϊκού δικαίου². Σύμφωνα με την ΑΚ 287 εδ. α' «ενοχή είναι η σχέση, με την οποία ένα πρόσωπο έχει υποχρέωση προς ένα άλλο σε παροχή». Βασική έννοια του ενοχικού δικαίου

---

1. Οι έννοιες «δανειστής» και «οφειλέτης» χρησιμοποιούνται για να υποδηλώσουν τα πρόσωπα που μετέχουν σε μια έννομη σχέση, σύμφωνα με την οποία το πρώτο έχει δικαίωμα να απαιτήσει ορισμένη παροχή και το δεύτερο υποχρεούται να την εκπληρώσει· δεν περιορίζονται δηλαδή στην έννομη σχέση του δανείου αλλά καταλαμβάνουν κάθε έννομη σχέση.

2. Χαρακτηριστικό είναι ότι στην Ελβετία το ενοχικό δίκαιο ονομάζεται Obligationenrecht.

αποτελεί η ενοχή (βλ. παρακ. § 3), δηλαδή η έννομη σχέση μεταξύ δύο προσώπων, φυσικών ή νομικών, από τα οποία το ένα (ο οφειλέτης) υποχρεούται να προσφέρει στο άλλο και αντίστροφα το δεύτερο (ο δανειστής) δικαιούται να απαιτήσει από το πρώτο μια παροχή. Η παροχή μπορεί να συνίσταται σε πράξη ή σε παράλειψη (ΑΚ 287 εδ. β').

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ενοχικό δίκαιο είναι ο κλάδος του αστικού δικαίου που ρυθμίζει τις ενοχές ή ενοχικές σχέσεις. 4

2. Περιεχόμενο

Διαιρούμε το ενοχικό δίκαιο σε δύο μέρη: στο «γενικό» και στο «ειδικό»³. Οι διατάξεις του λεγόμενου «γενικού μέρους» (άρθρα 287-495) ρυθμίζουν την παραπάνω ενοχική σχέση κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο, ανάγοντάς τη σε «βασικό τύπο» που ενυπάρχει στον πυρήνα κάθε συγκεκριμένης ενοχικής σχέσης (π.χ. στη σχέση μεταξύ Α και Β για την πώληση του Χ πράγματος). Έτσι, οι ρυθμίσεις που περιέχονται στις διατάξεις των άρθρων 287-495 ΑΚ ισχύουν κατ' αρχήν για όλα τα είδη των ενοχικών σχέσεων. 5

Αντίθετα, με τις διατάξεις του λεγόμενου «ειδικού μέρους» του Ενοχικού Δικαίου (ΑΚ 496-946) τίθενται κανόνες, που αναφέρονται σε ορισμένες μόνο μορφές ενοχικών σχέσεων και συμπληρώνουν ή τροποποιούν τις ρυθμίσεις του «γενικού μέρους». Με τους κανόνες αυτούς ρυθμίζονται κυρίως ορισμένοι «τύποι» ενοχικών συμβάσεων, οι οποίοι -λόγω της μακράς παρουσίας τους στη συναλλακτική πρακτική και της νομικής παράδοσης- κρίθηκαν από τους συντάκτες του Αστικού Κώδικα ως περισσότερο συνηθισμένοι ή ιδιαίτερα σημαντικοί. Πρόκειται για τις λεγόμενες «επώνυμες» ή «ρυθμισμένες» συμβάσεις⁴, τις οποίες η θεωρία -για χάρη της εποπτείας και της συστηματικής σύλληψης της ύλης- κατατάσσει, κυρίως ανάλογα με το αντικείμενο της παροχής και τον οικονομικό σκοπό τους, σε διάφορες κατηγορίες, όπως σε συμβάσεις απαλλοτριωτικές, συμβάσεις παραχώρησης της χρήσης, συμβάσεις παροχής υπηρεσιών κοκ. 6

Εκτός από τις συμβάσεις που ρυθμίζονται στο «ειδικό μέρος» του Ενοχικού Δικαίου του ΑΚ, «επώνυμες» είναι και οι ενοχικές συμβάσεις που ρυθμίζονται έξω από τον ΑΚ, σε άλλους βασικούς νόμους, όπως η σύμβαση ναυτολογήσεως (ΚΙΝΔ 39 επ., 53 επ.), η παραγγελία (ΕμπΝ 90 επ.), η ασφαλιστική σύμβαση (ν. 2496/1997)· ή με ειδικά νομοθετήματα, όπως η σύμβαση μεταφοράς (ν. 559/1977, ν. 1593/1986 και ΕμπΝ 102-107), η σύμβαση χρονομεριστικής μίσθωσης (ν. 1652/1986), η σύμβαση χρηματοδοτικής μίσθωσης (ν. 7

3. Η διαίρεση αυτή δεν γίνεται ευθέως στον νόμο, αλλά προκύπτει έμμεσα από τη διάταξη της ύλης του ΑΚ και έχει υιοθετηθεί από την επιστήμη για λόγους συστηματικούς και παιδαγωγικούς (βλ. και Κορνηλάκη, Ειδικό Ενοχικό Ι, σ. 1).

4. Βλ. και παρακ. § 4 αρ. 44 επ.

1665/1986), η σύμβαση πρακτορείας επιχειρηματικών απαιτήσεων (ν. 1905/1990), οι συμβάσεις και οι άδειες εκμετάλλευσης των εξουσιών που απορρέουν από τα περιουσιακά δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας (ν. 2121/1993) κλπ.

- 8** Το κύριο χαρακτηριστικό του ρυθμισμένου συμβατικού τύπου είναι ότι τα ουσιώδη γνωρίσματά του (*essentialia negotii*) προσδιορίζονται από τον ίδιο τον νόμο. Για παράδειγμα, ως πώληση εννοείται η σύμβαση, με την οποία ένα πρόσωπο (πωλητής) έχει την υποχρέωση να μεταβιβάσει την κυριότητα του πράγματος (ή το δικαίωμα) που αποτελεί το αντικείμενο της πώλησης και να παραδώσει το πράγμα, ενώ το άλλο πρόσωπο (αγοραστής) έχει την υποχρέωση να πληρώσει το συμφωνηθέν τίμημα (ΑΚ 513). Έτσι, αν δεν επιτευχθεί συμφωνία των συμβαλλομένων ως προς το πράγμα και το τίμημα, δεν υπάρχει σύμβαση πώλησης (βλ. ΑΚ 513). Παράλληλα ο νομοθέτης θέτει συνήθως στη διάθεση των συμβαλλομένων σειρά από κανόνες, με τους οποίους δίνονται λύσεις στα επιμέρους ζητήματα ενός ρυθμισμένου συμβατικού τύπου (π.χ. θέματα ευθύνης για ελαττώματα της παροχής, όροι και διαδικασία λύσης της σύμβασης σε περίπτωση ανώμαλης εξέλιξής της, θέσπιση ειδικών παραγραφών ή προθεσμιών για την άσκηση συμβατικών αξιώσεων κλπ.). Οι κανόνες αυτοί διευκολύνουν τους συμβαλλομένους, ώστε να μη χρειάζεται κάθε φορά που αυτοί καταρτίζουν μια σύμβαση να τη ρυθμίζουν εξαντλητικώς, αλλά δεν τους στερούν κατ' αρχήν τη δυνατότητα να αποστούν από τη νομοθετική ρύθμιση.
- 9** Ακόμη στο ειδικό ενοχικό ρυθμίζονται οι ενοχές που πηγάζουν απευθείας από τον νόμο, όπως ο αδικαιολόγητος πλουτισμός (ΑΚ 904-913), οι αδικοπραξίες (ΑΚ 914-938), η καταδολίευση δανειστών (ΑΚ 939-946), και οι οποίες εξετάζονται παρακάτω.

II. Σπουδαιότητα

1. Για τη συναλλακτική και την οικονομική ζωή

- 10** Το ενοχικό δίκαιο ρυθμίζει έννομες σχέσεις που αποσκοπούν κυρίως είτε στην ανταλλαγή και στην κυκλοφορία των περιουσιακών αγαθών είτε στην αποκατάσταση των ζημιών ή στη ρύθμιση των περιουσιακών μετακινήσεων που έλαβαν χώρα χωρίς νόμιμη αιτία. Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι το ενοχικό δίκαιο αποτελεί τον κύριο μηχανισμό λειτουργίας της οικονομίας, η οποία έχει συναλλακτικό (ανταλλακτικό) χαρακτήρα: η λειτουργία της δηλαδή βασίζεται στην ανταλλαγή και την κυκλοφορία αγαθών ή υπηρεσιών. Επομένως, καθώς οι ενοχικές σχέσεις αποτελούν την κύρια μορφή των συναλλαγών, το ενοχικό δίκαιο είναι το κατ' εξοχήν δίκαιο της συναλλακτικής δραστηριότητας. Η λειτουργία αυτή επιτυγχάνεται αφενός με τη ρύθμιση των συμβάσεων και αφετέρου με τη ρύθμιση των αδικοπραξιών και του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Ειδικότερα:
- 11** α) Οι κανόνες του ενοχικού δικαίου ρυθμίζουν τη σύναψη, το περιεχόμενο και την

εκτέλεση των ενοχικών συμβάσεων ως νομικού μηχανισμού, μέσω του οποίου επιτυγχάνεται η παραγωγή, η κυκλοφορία και η κατανομή των αγαθών καθώς και η παροχή των υπηρεσιών. Παράλληλα, με τη θέσπιση συμβατικών τύπων παρέχει ένα πρότυπο ρυθμίσεως, το οποίο οι εκάστοτε συμβαλλόμενοι μπορούν να ακολουθήσουν ή όχι.

β) Εκτός από τις συμβάσεις, οι κανόνες του ενοχικού δικαίου ρυθμίζουν αφενός την αποκατάσταση των ζημιών που προκαλούνται από άδικες πράξεις (ΑΚ 914-938) και αφετέρου τις μετακινήσεις περιουσιακών στοιχείων που γίνονται χωρίς νόμιμη αιτία (ΑΚ 904-913). Η αποκατάσταση των ζημιών και η απόδοση του αδικαιολόγητου πλουτισμού αποτελούν, παράλληλα με τις συμβάσεις, τους σημαντικότερους παράγοντες λειτουργίας της οικονομικής ζωής.

Μπορεί επομένως να λεχθεί ότι το ενοχικό δίκαιο είναι ο σπουδαιότερος κλάδος του περιουσιακού δικαίου.

2. Για τους άλλους κλάδους του δικαίου

Η σημασία του ενοχικού δικαίου δεν εξαντλείται στο πλαίσιο των δικαιοπρακτικών ή εξωδικαιοπρακτικών έννομων σχέσεων αλλά έχει γενικότερη αξία για όλο το δίκαιο, καθώς είτε οι διατάξεις του συμπληρώνουν τα κενά που εμφανίζουν άλλοι κλάδοι δικαίου (π.χ. εμπορικό, εργατικό δίκαιο) είτε αποτελεί το πρότυπο και παρέχει τις έννοιες για τη λειτουργία άλλων κλάδων δικαίου (π.χ. δημόσιο δίκαιο).

Έτσι, ενοχικές σχέσεις απαντώνται και στους άλλους κλάδους του αστικού δικαίου, όπως π.χ. στο εμπράγματο δίκαιο η σχέση μεταξύ του ψιλού κυρίου και του επικαρπωτή (ΑΚ 1145 επ.) ή η σχέση μεταξύ του ενυπόθηκου δανειστή και του ενυπόθηκου οφειλέτη (ΑΚ 1269 επ.)· στο οικογενειακό δίκαιο η υποχρέωση συμβολής στις οικογενειακές ανάγκες (ΑΚ 1389, 1390) ή οι υποχρεώσεις διατροφής (ΑΚ 1391, 1392, 1442 επ., 1485 επ.)· στο κληρονομικό δίκαιο οι υποχρεώσεις από την κληροδοσία (ΑΚ 1995 επ.) ή από την επιβολή τρόπου (ΑΚ 2011). Οι ενοχικές αυτές σχέσεις διέπονται επίσης από τους κανόνες του ενοχικού δικαίου, εφόσον δεν υπάρχει ειδικότερη ρύθμιση.

Άλλοι σημαντικοί κλάδοι του ιδιωτικού δικαίου, όπως το εμπορικό και το εργατικό δίκαιο, ασχολούνται σε τέτοιο βαθμό με τη ρύθμιση ενοχικών σχέσεων, δηλαδή με τη γέννηση και εκπλήρωση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων από εμπορικές ή εργατικές συμβάσεις, ώστε μπορεί να λεχθεί ότι ανήκουν στο υπό ευρεία έννοια ενοχικό δίκαιο.

Τέλος, ακόμη και κλάδοι του δημόσιου δικαίου, όπως το διοικητικό, το φορολογικό ή το δημόσιο λογιστικό δίκαιο, δανείζονται έννοιες, θεσμούς και ρυθμίσεις από το «ταμείο» του ενοχικού δικαίου. Για παράδειγμα, στη διοικητική σύμβαση ή στη φορολογική ενοχή, όπου δεν υπάρχει ειδική νομοθετική ρύθμιση, εφαρμόζονται - τουλάχιστον κατ' αναλογία και εφόσον συντρέχουν οι σχετικές προϋποθέσεις - οι κανόνες του ενοχικού δικαίου.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η εδραία γνώση του ενοχικού δικαίου αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την κατανόηση όχι μόνο του αστικού δικαίου αλλά και